

KÓRIS KÁLMÁN, A MISKOLCI MÚZEUM NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNYÉNEK ALAPÍTÓJA

FÜGEDI MÁRTA

A miskolci múzeum a múlt század utolsó harmadától fellángoló múzeumalapítási hullám viszonylag kései intézménye. Alapítói a város és a megye történelme, kultúrája, művészete iránt érdeklődő lelkes emberek, akik a nemes vállalkozás köré a társadalom különböző rétegeiből igyekeztek támogatókat bevonni.¹

A Borsod-Miskolci Közművelődési Egyesület által életre hívott, 1899-től működő múzeum, azaz az egyesület múzeumi osztályának egyik legdinamikusabban fejlődő és legnépszerűbb területe a századelőn a néprajzi tár volt. Érvényes ez a megállapítás annak ellenére is, hogy az alapítás utáni első években még nem gyűjtöttek be néprajzi tárgyakat a múzeumba. 1902-ben Leszih Andor még panaszkodva ír a Miskolci Naplóban a múzeum nem létező néprajzi osztályáról: „Osztály gyűjtemény nélkül... egy tárgy sincsen, mely a néprajzi dolgokban túl gazdag Borsodvármegye népvilágát nekünk bemutatná”.²

A néprajzi gyűjtemény profilját természetesen a századforduló néprajzi szemlélete, az exponált népcsoportok kutatása alakította. A koncepciót a millennium idejére már az érdeklődés előterébe került Mezőkövesd, Szirák és a borsodi palócság – valamint a Jankó János, Herman Ottó és Istvánffy Gyula nevével és tudományos munkájával jelzett értékek alapozták meg. Leszih Andor 1903-ban így fogalmaz a Miskolci Naplóban: „Egy olyan megyében, mint Borsodvármegye, ahol egy Mező-Kövesd, Mező-Keresztes, Szirák, Apátfalva stb. községek néprajzi tekintetben annyi kincset rejtenek magukban, s messzi földön híresek – ott a múzeumnak a történelmi és régészeti gyűjtemények mellett éppen a néprajzi osztálynak kell a leggazdagabbnak lenni, ha azt akarjuk, hogy a megye néprajzát hűen bemutassuk... Ha majd mindent összegyűjtenek és felhalmoznak a múzeum ügybuzgó hívei, akkor fogjuk mi majd megtalálni, hogy minő néprajzi kincseket rejt magában ez a megye, s akkor fogjuk híressé tenni a közművelődési egylet múzeumát.”³

A néprajzi tárba 1903-ban kerültek az első tárgyak, s 1911-ben már közel 1500 tételből áll a néprajzi gyűjtemény. Ez a fejlődés a fiatal múzeum gyarapodásának egyik legintenzívebb példája, melyet az egyesületi beszámoló is kiemel: „az elmúlt 10 évben a régiségtárra 8000, éremtárra 800, néprajzi tárra 14 000, képtárra 9650, természetrajzi tárra 3200, könyvtárra 5100 koronát költöttünk.”⁴

1 A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület történetéhez lásd *Vargáné Zalán I.*, 1971. 169–208., valamint *Szabadfalvi J.*, 1980. 76–83.; a vidéki néprajzi gyűjtemények megalapításának általános, országos áttekintését ld: *Szilágyi M.*, 1990. 1–50.

2 *Leszih A.*, 1902. Augusztus 20.

3 *Leszih A.*, 1903. Július 21.

4 Jelentés a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület 1908., 1909., 1910. Évi működéséről. Miskolc, 1911. HOM HTD Ltsz. 74.2801.

A tervszerű néprajzi gyűjtés, s ezzel a néprajzi gyűjtemény megteremtése Miskolcon egy fiatal diplomás tanárember, *Kóris Kálmán* nevéhez fűződik.⁵ Miskolcon született értelmiségi családban, 1878-ban. Kóris ellentmondásos életútjáról, rövid néprajzi pályafutásáról még ma is mozaikszerűek az ismereteink. Sok nehézséggel és konfliktussal terhelt életének azonban kétségtelenül legeredményesebb, sokféle kutatói kvalitást felvillantó néhány éve volt az, amelyet a miskolci múzeum néprajzi gyűjteményének megalapozásával végzett.

Kóris Kálmán 1904-ben szerzett rajz és ábrázoló mértan, valamint történelem tanári oklevelet a Képzőművészeti Főiskolán. A miskolci múzeumügyhöz való csatlakozása több okra vezethető vissza. Egyrészt családja lelkes lokálpatriótaként maga is támogatta a frissen megalapított múzeumi egyesületet nemcsak tagsági díjjal, hanem – a fennmaradt nyilvántartások szerint – műtárgy ajándékozással is.⁶ Kóris 1903 nyarán szintén családja anyagi támogatásával kezdte meg önkéntes gyűjtőmunkáját a matyóságnál a miskolci múzeum javára. 1904-től, mint friss diplomás, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának díjtalan gyakornoka, de párhuzamosan – ez évtől – intenzív terepmunkát kezd a miskolci múzeum számára is. Az egyesület jelentése szerint 1905-ben már tiszteletdíjjal is dotálják buzgalmáért és tevékenységéért, majd pedig a Múzeumi Bizottság szakosztályvezetői teendőkkel bízta meg.⁷ Ez évben azonban rajztanári állást kapott Budapesten egy polgári iskolában, s ez időtől – bár egyre jelentősebb anyagi támogatást kap múzeumi gyűjtőmunkájához – már csak elsősorban nyáron, szabadidejében tud dolgozni.

A pályakezdő diplomás elhelyezkedési nehézségei, valamint a lokálpatrióta érdeklődés mellett Kórist a néprajzi munka felé sodorta nagyfokú szociális érzékenysége is, amely már diákkorában a baloldali szocialista szerveződésekbe (Galilei kör, szocialista diákok szövetsége, Szabó Ervin köre) vitte, s későbbi életútját is meghatározta.⁸

A miskolci múzeum néprajzi tárának alapjait egy ajándékkollekció vetette meg. 1903-ban a múzeum ugyanis egy teljes szobaberendezést és viseleteket kapott ajándékba a századfordulón felfedezett matyó népművészet tárgyaiból, Mezőkövesd városától. A tárgye gyűjtésből „matyó szoba” néven készült kiállítást maga Morvai János mezőkövesdi főjegyző és felesége rendezte. Leszih Andor mutatta be az értékes látnivalót a Miskolczi Naplóban.⁹ „A magasra vetett szebbnél-szebb takarókkal borított ágy a főekessége a szobának. A hímzés és varrás mindenféle fajtáit láthatjuk ezen az egy ágyon, abban a csudálatos élénk és túltömött stílusban, amely a matyó népet jellemzi.

5 Kóris Kálmánról l. *Bodgál F.*, 1963. 2–10.; *Bodgál F.*, 1969. 602–603.; *Bodgál F.*, 1969. 501–504.; *Hoffmann T.*, 1989. 345–349.

6 1902-ben a család egy magyar címerrel díszített csikóbőrös kulacsot ajándékoz a múzeumnak.

7 Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Évkönyve 1905–1906. Miskolc, 1906. 5–48. HOM HTD. 1931. 6.

8 Baloldali szervezetekkel teremtett kapcsolatai 1906-os Budapestre kerülése után állandósultak, intenzíven bekapcsolódott a Társadalomtudományi Társaság munkájába, cikkeket írt pl. *Jászi Oszkár*nak a Huszadik Századba, a Szocializmusba. Az első világháború alatt közeli kapcsolatba került munkásmozgalmi vezetőkkel, 1918-ban tagja lett a Nemzeti Tanácsnak, 1919-ben pedig – alig két hónapig – a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának is vezetője. A Tanácsköztársaság bukása után elbocsátották állásából, majd emigrált. Előbb Bécsben, majd Moszkvában élt, ahol a Néprajzi Múzeumban, a Forradalmi Múzeumban és a CIK Múzeumi Központjában dolgozott, sőt közép-ázsiai és kaukázusi expedíciókban is részt vett. 1934-ben tért haza, de évekig nem tud elhelyezkedni, csupán cikkeket írt. Bár 1941-ben Györffy István segítségével törökországi tanulmányutat kapott, s a magyar–török rokonság kérdésével foglalkozott, sem tudományos nézetei, sem politikai szemlélete nem segítették abban, hogy ismét szorosabb kapcsolatba kerüljön a néprajztudománnyal.

9 *Leszih A.*, A múzeum matyószobája. Miskolczi Napló 1903. július 21.

Az ágy előtt egy fiatal matyó legény és leány áll teljes díszben. A legényen lobogós ujjú ing, a kezében czifrán díszített selyemkendő s főleg legértékesebb a kötője, dúsan kivarrott ornamentumok között, naiv felfogásban emberi alakok láthatók. Ez már valósággal helyi specialitás, ilyet szokott a matyó lány vőlegényének készíteni. Ez az egy darab elégséges arra, hogy a matyó világot képen illusztrálja.

A fiatal lány talán még díszesebb. Fején gyöngyökkel és hímzésekkel díszített koronaszerű magas pártá van. Ruhája, kendői, fodros szoknyái, csizmája mind megannyi értékes, becses néprajzi dolog, melyek mind külön figyelmet érdemelnek. A pár előtt asztal, székek, oldalt a láda, sűrűn telefestve népies ízlésű virágokkal. Odébb a karos lócza, felette a tálás fogas, telisded-tele csuprokkal, bögréekkel, tálakkal. A falon szent képek és egy csomó festett tányér.

Egy egész szoba, éppen olyan, mint Mező-Kövesden, semmi sem hiányzik belőle, s szinte csak várjuk, hogy mikor fog megszólalni az a két alak. Ez az értékes gyűjtemény nemcsak azért fontos, mert ezt a csudálatos szép fajt mutatja be nekünk a lehetőségig teljes képen, hanem azért is, mert ez vetette meg a múzeum néprajzi osztályának az alapjait.”

Mezőkövesd város ajándékaról, vagyis a matyó szobának nevezett tárgye gyűjtéséről azonban az ez idő tájt matyó földi gyűjtőmunkáját elkezdő Kóris Kálmánnak nem volt egyértelműen jó véleménye. A már mezőkövesdi terepismerettel rendelkező Kóris kritikusan ítélte meg a jó szándékkal összeállított, de inkább magyarkodó túlzásokra hajlamos és néprajzi szakértelem nélküli néppártoló gyűjteményt. Az egyes tárgyak leírókartonjain, leltározáskor ki is fejtette véleményét.¹⁰ Az ágyról és a székről megállapította, hogy azok nem eredetiek, hanem „mondvacsináltak”: „Jacsó Pál asztalosnál készült a bútorzat a jegyző megrendelésére. Csinált Jacsó mester olyan szépet, amelyet még a matyó se látott”. Hasonlóan negatív véleménye volt Kórisnak a matyó szobát díszítő tányérokra: „boltostól vásárolt tucatmunka, a tudás és ethnográfiai érzék nélküli emberre valló gyűjtésnek karakteres példája”. Nem volt kíméletesebb Kóris összegző véleménye sem a mezőkövesdi tárgye gyűjtésről: „A mezőkövesdi közönség által ajándékozott gyűjtemény – a ruházatot kivéve – teljesen értéktelen, sokszor egyenesen meghamisítása a matyó nép tárgyi néprajzának”.

Kórist nem ejtette rabul a századelő díszített, szép tárgyak iránti divatja, amely a matyó néprajzi csoport kiválasztódásában is szerepet játszott. Nemcsak a frissen felfedezett népművészet remekeit gyűjti és dokumentálja, hanem az archaikusabb jelenségekre és lokális jellegzetességekre is felfigyel. Egy gyűjtési jelentésében meg is nevezi a számára szemléleti alapként szolgáló művet, *Bátky Zsigmond* Útmutatóját, „mint a kutató tárgyak körét kijelölő kitűnő munkát”.¹¹

A fiatal kutató lelkesedése és koncepciója is tükrözte a századelő néprajztudományának elkötelezettségét, azt a lendületet és felelősségérzetet, mellyel a frissen intézményesült tudomány képviselői a felfedezett és felértékelődött népi kultúra jelenségeit és tárgyait a nemzeti értékek és a tudományosság szintjére kívánták emelni. Kóris egyenesen „néptani kutatásnak” nevezi munkáját: „Ha a külföld, országain kívül eső területek néptani kutatásaira oly rengeteget áldoz, mennyivel fontosabb kötelességünk nekünk hazánk népeinek életét, életének néptani, őstörténeti, primitív vonatkozásait nyilvánosságra hozni! Kötelességünk ez annál is inkább, mert népünk életét jellemző minden tárgy, adat, jelenség rohamosan pusztulóban van és egy emberöl-

10 HOM NA. Ltsz. 2703.1, 2, 3, 4.

11 Kóris K., 1909. 58–59.

1. kép. Mezőkövesdi utcarészlet (ltsz. 2438)

2. kép. Tard, „bugyborékes” ház fonott kerítéssel (ltsz. 2460)

3. kép. Tard, ház lakóival (ltsz. 2450)

tő múlva mindaz eltűnt, ami ma még közönséges használatban van, vagy legalábbis gyakran található”.¹²

Kórist élénken foglalkoztatták az ethnográfia szemléleti és módszertani kérdései is. Bár fogalmazásmódja olykor nehézkes, de mondatai mégis tükrözik szemléletét, a jelenségek értelmezésének történetiségét, a kultúra változásának természetességét: „...ethnográfiai szempontból... éppen annak az örökös változásnak, fejlődésnek a megfigyelése (fontos), amelyik egy-egy népcsoport életén belül végbe megy s az ebből leszűrt tanulságok”.¹³ Többször kifejtette véleményét a népművészet fogalmáról, s a századelő romantikus, idealizált népművészet-felfogásáról is: „Nagy hibájuk a népművészetet tanulmányozóknak, hogy azt a néptől elkülönítve vizsgálják, mert mindenáron szenzációkat akarnak felfedezni. Így azután sok érthető ok eltűnik s a nép kiesik a társadalom szerves egészéből, pedig éppen a társadalom életében való különleges helyzete hozta létre alkotásait, intézményeit, amelyek létre sem jöttek volna, ha nem úgy állítódnak be a viszonyokba, mint ahogyan az tényleg megtörtént. ...A nép művészete alkalmazott, s nem lép fel az abszolút artisztikus követelményével, csak mintegy esztétikus kiegészítője a használati tárgynak, a szépnek és célszerűnek egyesülése”.¹⁴

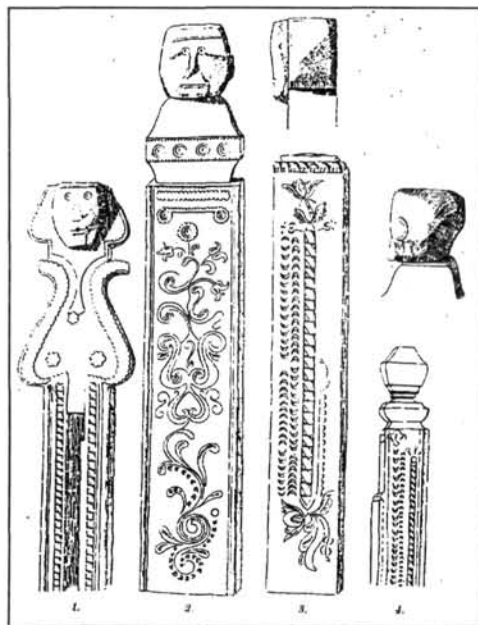
Hogy Kóris figyelme és érdeklődése nemcsak a díszes tárgyakra koncentrált, mutatja például számos archaikus, egyszerű, formai tekintetben is régiesnek tekinthető tárgy megvásárlása. Így egy fatörzsből kivájt, alul-felül befenekelt „méheközpű”, vagy egy fatengelyes eke Mezőkövesdről. Az általa készített leírókartonok tárgy-leírásai és

¹² Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Évkönyve 1906–07. 52. 1. HOM. HTD. 77.1931.7.

¹³ Kóris K., 1907. 33.

¹⁴ Kóris K., 1907. 4.

gyűjtési beszámoló is tükrözik, hogy előszeretettel használja ő is az „ősi” és a „primitív” jelzőket pozitív értéként a népi kultúra tárgyainak jellemzésére. Kóris Kálmán munkamódszere, s az általa gyűjtött tárgykollekció híven tükrözik a fiatal kutató komplex szemléletét, törekvését „a minél szélesebb körű merítésre”. A vizsgált népcsoport, a dél-borsodi falvak hagyományos kultúráját teljes egészében igyekezett megörökíteni, dokumentálni, begyűjteni. Ennek érdekében nemcsak tárgyakat vásárolt, hanem rajzolt, fotózott, sőt akvarelleket is készített, és alapos információkat rögzített az egyes tárgyak készítésének, használatának körülményeire. Szinte minden tárgycsoportból gyűjtött-vásárolt, köznapi, általánosan elterjedt tárgyakat, munkaeszközöket és a lokális kultúrát jellemző egyedinek vagy tipikusnak tekinthető tárgyakat, a helyi díszítő ízlés megnyilvánulásait is.

4. kép. Tüzelősól oszlopainak rajza (Kóris Kálmán 1905-ben megjelent tanulmányából)

Kóris Kálmán gyűjtötte Mezőkövesden azokat a tüzelősól oszlopokat is, amelyek a népi építészetben alkalmazott faragott, díszes oszlopoknak egyedülálló típusát képviselik. Gyűjtése szerint az 1830–40-es években készültek e rendkívül látványos, egyéni díszítőízlést tükröző architektúrais elemek, egy Barci Mátyás nevű faragóember remekei. Nemcsak az egyedi szépségű, plasztikusan formált, olykor emberfejen végződő, máskor gazdag, barokkos virágornamentikával díszített tüzelősólakat vásárolta meg Kóris, hanem az egykori faragómester szerszámaikat is, így egy monogrammal ellátott, saját készítésű „cirkalmot”. Kóris mezőkövesdi gyűjtéseinek tudományos összefoglalásai közül csupán kettő készült el, egyik éppen a tüzelősólakat és azok sajátos faragványait mutatja be.¹⁵

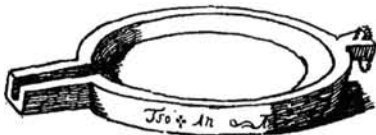
A paraszti textilkultúra területén, a század elején már népszerű színes matyó hímzések „árnyékában” Kóris felfigyelt azokra a régies, durva szőrfonállal varrott főkötőkre és párnacsupokra is, amelyek

bizonyítják, hogy a századvégen felgyorsuló ízlésváltozást és lokális jellegű díszítőízlést megelőzően, a 19. század első felében a dél-borsodi, bükkalji települések kultúrája visszafogottabb volt, Mezőkövesd ízlésvilága pedig polgárosultabb, mezővárosi jegyeket mutatott. Ezek a durva vászonból készültek, a fej formáját követő szabott főkötők, valamint a gránátalmás, régies szerkezetű hímzéssel díszített párnahéjak a felsőbb társadalmi rétegek textilkultúrájából átvett elemeknek a továbbélésére, népi adaptálására nyújtanak tanulságos példákat. Sajnos készítésükről és használatukról már Kóris sem tudott részletes ismereteket szerezni: „50–60 évvel ezelőtt az öregasszonyok még hordták”.

¹⁵ Kóris K., 1905. 249–263.

Kóris felfigyelt Cserépfalu kistáji munkamegosztásban betöltött sajátos szerepére, a fafaragásra is. Vásárolt egyszerű gazdasági eszközöket, a faragás munkaeszközeit is, de a faragókultúra legdíszesebb tárgycsoportjait, a guzsalytálpakat, borotvatokokat is egész sorozatokban gyűjtötte fel. A fafaragó háziipar mellett nem kerülte el figyelmét a Bükkalja kőfaragókultúrája sem. Elsősorban a jellegzetes formájú, mívesen megdolgozott sírkövek keltették fel érdeklődését. Megörökítette a stílus-teremtő szomolyai kőfaragó mestert, Szalóki Mártont is.

Kóris szemléletét, alaposágát hűen tükrözik a múzeumi gyűjteményekbe került tárgyakról készített leírókartonok. Ezeken a kézzel írott kartonokon gyakran szinte tanulmányyszerűen mutatja be a tárgyat, nemcsak precíz leírással, sokszor rajzokkal illusztrálva, hanem a tárgy életét, használatát, ennek társadalmi sajátosságait, az ő megfogalmazása szerint „a környezetükkel való összefüggést” is megfigyelve és rögzítve. Ezt tükrözi jelentésének egy gondolata is: „A tárgyak csak adatok, de gyűjtjük a néprajzi munkának végső céljait nem képezhetik.”¹⁶

A tárgy megnevezése: <u>2907a</u>	
<u>2. Sajtgyomó</u>	
<u>Cserépfalu</u>	
Érkezett	<u>1907. évi augusztus hó 15. napján.</u>
Ajánlótestv. vétel	<u>felső G. G. J. K. M.</u>
Elhelyezve	terem <u> </u> szekrényben.
Értéke	korona <u>60</u> fillér.
A tárgy részletes leírása:	
<p><u>Juhajt vizsgálására és formá-</u> <u>lására szolgáló lapos korongalakú</u> <u>faedény. Egyenletesen eljöttre, meg-</u> <u>gitt és vizsgáló leverelő csat-</u> <u>óval, - orral melegen fogóval. A</u> <u>fogó ík alakú, vízszintes helyzetű.</u> <u>Egy darab fából faragva.</u> <u>Vésztette: G. G. J. K. M.</u> <u>Alján ~~2~~ (CA) írás. Mérete: 42 x 42 mm.</u></p>	
	
<p><u>Mérete: 42 mm. Magasság: 8 mm. Felső kőm-</u> <u>re: 11 mm. Alul kőmre: 55 mm.</u></p>	

5. kép. Leírókarton, készítette Kóris Kálmán

6. kép. Mezőkövesdi lányok és legények ünneplőben (ltsz. 2369)

7. kép. Tardi gyerekek (ltsz. 6615)

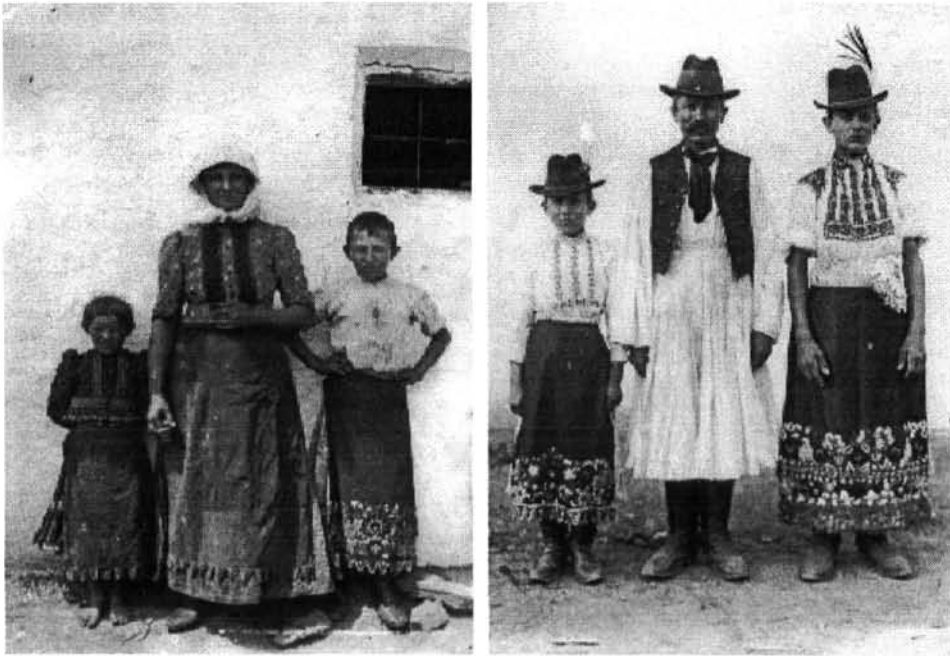

8. kép. Szomolyai asszonyok gyermekeikkel (ltsz. 2035)

9. kép. Szalmakötél készítése (ltsz. 6554)

10–11. kép. Mezőkövesdi asszony és férfi gyermekeikkel (ltsz. 2593, 2612)

Kóris fotói előítélet nélküli, komplex tudományos szemléletű és jó szociális érzékű, ugyanakkor jó képi komponáló készséggel, vizualitással rendelkező fiatal kutatót tükröznek.¹⁷ Képeinek döntő része ún. riportfotó, vagyis ellesett életképeket, spontán helyzeteket örökít meg. Asszonyok és gyerekek hűsölését a ház előtti kidőlt farönkön, asszonyok, lányok és mezítlábas gyerekek csoportosulását az akácfa árnyékában, a vasárnap templom előtt ünneplőbe öltözött falusiak dinamikus összképét, a patakparton játszó gyereksereget, a kisebb testvéreit pesztráló „süldő lányt”.

Megörökített Kóris különböző paraszti munkákat is, melyeknek néprajzi adatértéke ma már felbecsülhetetlen. A lóval való nyomtatás, a zsúpszalma készítése, a cséphadaróval való cséplés, a szalmakötélfonás képei, vagy a kaszáját verő gazda fotója valóságos néprajzi tanulmány, hiszen a munkavégzés, adott munkákban részt vevők közötti munkamegosztás, a gyerekek bevonása a munkába, minden leolvasható a képekről.

Sok fotót készített Kóris a dél-borsodi vizsgált települések embereiről. Ezek gyakran megkomponálatlan, be nem állított felvételek, legtöbbször egy fehérre meszelt fal elé állított, merev tartású, az idegen masina előtt feszesen álló emberek képei, amelyek azonban éppen hétköznapiságukban hordozzák néprajzi értéküket. A gép elé állított emberek ugyanis döntő részben köznapi öltözetben örökölték meg, így viseletük, tartásuk a mindennapi életet tükrözi. Mezőkövesdet és a dél-borsodi matyóságot ugyanis elsősorban csak ünnepeiben rögzítették, az ünnepek mögötti életről, a köznapi öltözetéről sokkal kevesebbet tudunk. Kóris képeinek részletei, pl. az idős férfiak körbenyírt haja, a bajuszviselet, egy idős gazda szemüveges portréja, a cigaretta

¹⁷ Kóris Kálmán fotóihoz l. Kunt E., 1979. 345–349.; Hoffmann T., 1989. és Fügedi M., 1997. 109–118.

és a pipa használata, az asszonyok kéztartása, a kisfiúk kezében a kisostor, az újlegények viseletének szinte burjánzó díszítettsége, mind megannyi adalék a népviselet rendszerének árnyaltabb megismeréséhez. Különleges miliője van a szomolyai barlanglakások, Kóris megfogalmazásában „pincházak” lakóiról készített fotóknak. De megörökített kettős portát, régebbi és újabb típusú házakat, fonott vesszőkerítést és új divatú faragott kaput, valamint „trágyagarádot”, jellemző utcaciszleteket is, melyek mind a népi építkezés kistáji sajátosságaira, mind az építőanyag-használatra, mind pedig a településszerkezet jellegzetességeinek érzékeltetésére fontos ismereteket rögzítettek.

12. kép. Hegyoldalba vájt lakások Szomolyán (ltsz. 6593)

A miskolci múzeum néprajzi gyűjtőmunkájának eredményességét a korabeli szakmai felügyelet is elismerte, és támogatni kívánta. 1905-ben Seemayer Vilmost küldte ki az országos főfelügyelőség ellenőrzés céljából, aki jelentésében a következőket írja: „Miskolczon most jártam először, hol a meglevő kész anyag, amely a néprajzi osztálynak anyagul szolgál igazán meglepett... méltányos kívánalmainknak teljesen megfelel...” A jelentés külön kiemeli Kóris munkáját, ki „e gyűjtésre való rátermettségét bebizonyította”. A felügyelő a következő évre kilátásba helyezett jelentős támogatási összeg (2000–4000 korona) néprajzi gyűjtésre fordítása esetén megígéri a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának segítségét is a begyűjtendő anyag feldolgozásához: „jövőévi szabadság ideje alatt Bátky kollégám ígéretét már is bírom”.¹⁸

Az eredményes gyűjtőmunka, a lelkesedés, az erkölcsi és anyagi támogatás biztonsága is hozzájárult ahhoz, hogy már a század első éveiben az összegzés, a monografikus igényű feldolgozás fogalmazódik meg a néprajzi munka célkitűzéseiként. Maga Kóris is egy több irányú kutatás kiindulópontjának tekintette a matyók néprajzi

vizsgálatát. Munkáját ki is terjesztette a szomszédos bükkalji községekre is. Gyűjtési feladatait 1907-ben a következőképpen foglalja össze: „...e vidék, mint jómódú és amellet kissé konzervatív néplakta föld, nemcsak megőrizte az ősi építkezésnek, szokásoknak, viseletnek, háziiparnak stb. legprimitívebb formáit, hanem éppen jó módja révén azoknak nagy számát és eléggé épen megőrzött, meg kifejlődött példányait tartotta meg számunkra. De szükségesnek láttam a kutatásokat Mezőkövesden kezdeni még egy nagyon fontos okból. Ez a község élénk forgalmú vasút vonal mentén fekszik, a környéknek a csomópontja, így a primitív néprajzi tárgyak pusztulása a gyári termékek gyors terjedése következtében – amit a község exponált helye előmozdít – rohamosan elkövetkezik. ...A matyóság... összeköti a palócságot a Nagyalföld járságával, másrészt a barkókkal. Innen tehát minden irányban lehet a gyűjtést megindítani, mert részben a gazdasági, részben a faji okok érdekes és szembetűnő néprajzi, meg néptani jelenségekre hívták fel a figyelmünket...”¹⁹

A feldolgozás terveiről számol be a múzeum 1910. évi jelentése: „...az a tervünk, hogy nemcsak felgyűjtjük, hanem meg is íratjuk a matyók igen érdekes néprajzát három, kötetesű, a tárgy természeténél fogva gazdagon illusztrált műben, Kóris Kálmán mellett felkértük Legát Albert fővárosi tanárt a rajzok és linó-metszetek készítésére, általános néprajzi kutatásokra, dr. Bartucz Lajost az antropológiai intézet tisztviselőjét, egyetemi tanársegédet az antropológiai kutatásokra, dr. Lóránd Lajos fővárosi tanárt a történelmi rész tanulmányozására és megírására. A munkálatok minden irányban megindultak, s a matyóság néprajzát felgyűjtöttnek mondhatjuk...”²⁰

A néprajzi tárgygyűjtés eredményessége olyan lelkesedéssel és merész tervekkel töltötte el az egyesület Múzeumi Bizottságát, hogy 1907-ben a következő határozatokat hozták: „A néprajzi osztályra nézve elhatározza a bizottság, hogy egy nagy múzeumot létesít a matyó, a palóc népnek etnográfiai tárgyaiból, mely múzeum az egész Felső-Magyarország központja lenne e tekintetben”.²¹ 1908-ban az egyesületi választmány jelentésében Leszih Andor múzeumőr már egyenesen Felső-Magyarországi Néprajzi Múzeum megalapítását tűzi ki célul.

1910-ben Miskolcon rendezték a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 35. vándorgyűlését. Ezen a múzeum kutatási eredményei is reflektorfénybe kerültek. Kóris Kálmán a matyók építkezéséről, Bartucz Lajos pedig a matyó nép antropológiájáról tartott előadást. Emellett a nagyszámú vendégsereg tiszteletére kiállításon is bemutatták a múzeum híres paleolit leleteit, valamint a néprajzi gyűjtemény matyó anyagát. Kóris Kálmán ez alkalommal mutathatta be „hű hasonmásban” a matyó tüzelősólat, valamint „egy matyó szobát, pitvart, konyhát, kívül-belül a legteljesebb hasonmásban, teljesen berendezve, hű alakokkal illusztrálva”. Elégedetten állapítja meg az 1910. évi beszámoló jelentés: „minden tárgyunk a maga helyére került s a gyűjtemény így felállítva többszörösen becsesebbnek tetszett, nemcsak nekünk, hanem természetesen a vendégeknek, a közönségnek is, kik nem is győzték azt dicsérni eleget”.²²

1911-ben a Mezőkövesdre látogató Izabella főhercegasszonynak a miskolci múzeum néprajzi gyűjteményéből rendeznek kiállítást. A munkát Bíró Sándor könyvtáros, a néprajzi tár őre szervezte meg. A kiállítás és a főúri látogatás sajtó-

¹⁹ Kóris K., 1909. 52–53.

²⁰ Jelentés a Borsod-Miskolci Múzeum 1908, 1909, 1910. évi működéséről. Miskolc, 1911. HOM HTD 74.280.1.

²¹ Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Évkönyve, 1906–1907. Miskolc, 1909. 7.

²² Jelentés a Borsod-Miskolci Múzeum 1908., 1909. és 1910. évi működéséről. Miskolc, 1911. 16–17. HOM HTD 74.280.1.

visszhangja egyenesen a múzeum „mezőkövesdi osztályaként” emlegeti a népművészeti gyűjteményt. „A kiállítás szépsége s a régi hímzések értékes volta, a sorozatok gazdagsága teljes mértékben megnyerték a főhercegasszony tetszését...” – fogalmaz a Múzeumi Osztály 1911. évi jelentése.²³

A nagy lendülettel megindult és néhány évig rendkívül eredményes matyó kutatás és néprajzi gyűjtőmunka azonban ezután megtorpant, belső feszültségek, majd támogatási nehézségek jelentkeztek. A választmányban megkérdőjeleződött a néprajzi gyűjtésre fordított összeg nagysága és felhasználása, „többek között az is, hogy Kóris Kálmán és társai matyó kutatása és monográfiája megéri-e a befektetett pénzt és energiát”.²⁴ 1912-ben szinte teljesen szünetelt a néprajzi gyűjtés anyagi támogatása, s 1913-tól már a jelentések, beszámolók nem említik Kóris Kálmán nevét sem.

A Borsod-Miskolci Múzeum alapítás utáni első időszaka az első világháború évéig tehát valóban „hőskorszak”, rendkívül lelkes és eredményes gyűjtő- és tudományos szervező munka évtizede, melyben a kor szemléletéből következően a „néptan”, vagyis a népi kultúra eltűnő emlékeinek és értékeinek megőrzése kitüntetett szerepet játszott. „Múzeumunk rövid 12 évi fennállása óta rendkívül gazdaggá lett, s ma számot tesz az ország sokkal régibb keletű, legtöbb vidéki múzeuma között” – állapítja meg az 1911. június 12-én kelt beadvány a Miskolc Tekintetes Törvényhatósági Közgyűléshez. Bár a nagyszabású matyó monográfia nem valósulhatott meg, s nem létesülhetett önálló Felső-Magyarországi Néprajzi Múzeum sem, de a múzeumalapító évtized lelkes értékmentő munkája, a múzeumügy érdekeit felismerő és pártoló értelmiségiek önzetlen tevékenysége létrehozott és megszilárdított egy olyan intézményt, a múzeumot, amely a város és a megye közművelődésének, kulturális és tudományos közéletének egyik kiemelkedő bázisaként Miskolcot bekapcsolta az ország szellemi vérkeringésébe.²⁵

Elismeréssel adózik a miskolci múzeumügynek 1923-ban Móricz Zsigmond is: „Miskolcnak van egy pontja, ahol áhítat lakik: a múzeuma... Ebben a múzeumban pezsog valami, ami az egész magyar közéletből hiányzik ma: teljesen absztrakt emberi értékekért való lelkesedés”.²⁶

23 HOM HTD 53.3142.1.

24 Szabadfalvi J., 1980. 82.

25 A Kóris-életmű ismeretlen részleteihez, Miskolcra távozásának körülményeihez, valamint az általa gyűjtött tárgyak és fotóinak bizonytalan sorsához nyújtanak adalékokat a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya és a Borsod-Miskolci Múzeum közötti levélváltások. A konfliktusok rámutatnak a század eleji múzeumi gyűjtés és a múzeumi gyűjtemény jogi szabályozásának és értelmezésének bizonytalanságaira is. Kóris Kálmán 1909-ben 66 db „hímzészéle tárgyat” szállított be a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályára, mint duplumokat, melyeket azonban 1910-ben „ideiglenesen” visszavett. Mivel azonban a Nemzeti Múzeum a hímzésekért cserébe 90 db felkaszírozott képet adott Kórisnak, ezért később a múzeum levélben kérte az ideiglenesen, de évek óta távollevő hímzések visszaszolgáltatását. Kóris 1912-ben több száz darab különböző méretű Dél-Borsodban készült fotólemezt is elhelyezett a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályán, melyeknek tulajdonjogáról sem akkor, sem később nem tudtak a felek véglegesen egyezséget kötni. Az 1918–20 között íródott, Leszih Andor miskolci múzeumőr és Bátky Zsigmond osztály-igazgató által aláírt levelek tanúsítják e rendezetlen helyzetet. (HOM NA. Ltsz. 2698.)

26 Idézi: Szabadfalvi J., 1974. 3.

IRODALOM

Bodgál Ferenc

- 1963 A matyó nép kutatója, Kóris Kálmán nyolcvanesztendős. *Matyóföld*, I. sz. 2–10.
1964 A miskolci múzeum néprajzi gyűjtése (1902–1926). *HOMÉvk.* IV. 219–232.
1967 Kóris Kálmán 1878–1967. *Ethn.* LXXVIII. 602–603.
1969 In memoriam Kóris Kálmán. *HOMÉvk.* VIII. 501–504.
1970 A néprajzi érdeklődés szélesedése Miskolcon és Borsodban 1844-től az első világháborúig. *HOMÉvk.* IX. 323–340.

Fügedi Márta

- 1997 Mítosz és valóság: a matyó népművészet. *Officina musei* 6. Miskolc

Hoffmann Tamás

- 1989 Kóris Kálmán. In: *Gera Mihály* (szerk.) *A fénykép varázsa*. Bp. 345–349.

Kóris Kálmán

- 1905 Matyóföldi tüzelők és szénatartók. *NÉ* IV. 249–263.
1907 A kendermunka szerszámai a matyóknál. *NÉ* VI. 1–34.
1909 Jelentés néprajzi gyűjtésekről: A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi Egyesület Évkönyve, 1906–1907. Miskolc, 52–57. *HOM HTD* 77.1931.7.
1950 Curriculum vitae. (kézirat) *HOM NA Ltsz.* 345.

Kunt Ernő

- 1979 ...Azok a gyerekek. Kóris Kálmán fotói. Kiállításvezető. Miskolc

Leszih Andor

- 1902 A múzeumról. *Miskolczi Napló*, 1902. augusztus 14.
1903 A múzeum matyószobája. *Miskolczi Napló*, 1903. július 21.
1904 A matyó népművészetéről. *Miskolczi Napló*, 1904. június 5.
1905 A múzeum néprajzi gyűjteményéről. *Miskolczi Napló*, 1905. június 18.
1905 A mi kincsünkről. *Miskolczi Napló*, 1905. március 25.

Szabadfalvi József

- 1974 75 éves a Herman Ottó Múzeum. *HOMKözl.* 13. 1–3.
1980 A néprajzi kutatás kezdetei a Borsod-Miskolczi Múzeumban. *HOMKözl.* 18. 76–83.

Szilágyi Miklós

- 1990 Szándékok és eredmények a vidéki múzeumok néprajzi gyűjteményeinek megalapozásában (1920 előtt). *Ethn.* CI. 1–50.

Vargáné Zalán Irén

- 1971 A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület kialakulása és fejlődése az első világháborúig. *HOMÉvk.* X. 169–208.

KÁLMÁN KÓRIS, GRÜNDER DER ETHNOGRAPHISCHEN SAMMLUNG DES MUSEUMS

Das Miskolcer Museum ist eine verhältnismäßig späte Institution der im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts auflodernden Gründungswelle von Museen, es wurde 1899 vom Borsod-Miskolcer Kulturverein ins Leben gerufen. Eins der sich am dynamischsten entwickelnden und populärsten Gebiete war Anfang des Jahrhunderts die ethnographische Sammlung. Das Profil dieser Sammlung bildete selbstverständlich die ethnographische Anschauung der Jahrhundertwende, das animierte Interesse an der Volkskultur und die Forschung der exponierten Volksgruppen.

Der Grundstein für die ethnographische Sammlung wurde 1903 durch eine Spende gelegt, als nämlich das zur Zeit des Millennium entdeckte, durch seine Volkskunst berühmt gewordene Matyótum, daß heißt die Stadt Mezökövesd dem Museum von Miskolc ein Zimmer schmuckvoller Einrichtungsgegenstände schenkte.

Die plangerechte ethnographische Sammlung ist mit dem Namen eines jungen Diplomlehrers, Kálmán Kóris verbunden. Über den widerspruchsvollen Lebensweg des aus einer Miskolcer Intellektuellenfamilie stammenden Kóris und sein konfliktbelastetes Leben, das von linksgerichteten sozialistischen Ansichten zur Emigration und auch nach der Rückkehr in die Heimat zu schweren Jahren führte, sind unsere Kenntnisse auch heute noch lückenhaft. Ohne Zweifel aber waren einige seiner erfolgreichsten und eine vielfältige Forscherqualität aufweisenden Jahre gerade mit der Begründung der ethnographischen Sammlung des Miskolcer Museums verbunden.

Kóris verfiel nicht der am Anfang des Jahrhunderts aufkommenden Mode an verzierten schönen Gegenständen, die auch bei der Auswahl der ethnographischen Matyógruppe eine Rolle spielte. Er achtete auch auf die archaischen Erscheinungen und lokalen Eigentümlichkeiten. Die Begeisterung und Konzeption des jungen Forschers spiegelte getreu die Verpflichtung gegenüber der Ethnographiewissenschaft am Anfang des Jahrhunderts, den Elan und das Verantwortungsbewußtsein wieder, womit die junge Wissenschaft, die Repräsentanten der „Volkskundenforschung“ sich bemühten, die Volkskultur auf die Ebene der nationalen Werte und Wissenschaft zu heben. Neben der praktischen Sammlungsarbeit beschäftigte sich Kóris auch lebhaft mit den theoretischen und methodischen Fragen der Ethnographie. Er formulierte das Wesentliche der museologischen Arbeit folgendermaßen: „Die Gegenstände sind nur Daten, aber ihr Sammeln kann nicht das Endziel unserer ethnographischen Arbeit darstellen.“ Einen besonders hervorragenden wissenschaftlichen Wert haben seine umfangreichen Fotos, auf denen er zahlreiche festliche und alltägliche Augenblicke des Volkslebens am Anfang des Jahrhunderts verewigte.

Die erste Zeitspanne nach der Gründung des Borsod-Miskolcer Museums war bis zu den Jahren des ersten Weltkrieges tatsächlich eine „Heldenzeit“, ein Jahrzehnt voll begeisterter und erfolgreicher Sammlungstätigkeit und wissenschaftlicher Organisationsarbeit. Hierbei spielte er eine hervorgehobene Rolle durch die Bewahrung der entschwindenden Erinnerungen und Werte der Volkskultur, sowie durch deren Bewußtmachung im öffentlichen Leben.

Márta Fügedi